

"RUNSTENEN" PÅ ÅHOLMEN I RYTTERNS SOCKEN

Västmanland är fattigt på runinskrifter, en fattigdom, som framträder särskilt skarpt vid en jämförelse med Upplands och Sörmlands rikedom på monument av detta slag. De forntida upplänningarna och sörmlänningarna var påfallande mycket flitigare på detta fält än sina grannar västmännen. Uppland har nämligen 40 gånger och Sörmland 12 gånger så många runinskrifter som Västmanland, från vilket landskap endast ett trettiotal ristningar har förtecknats. Anmärkningsvärt är att Västmanland i detta avseende överträffas t. o. m. av det lilla Närke.

Men när det gäller sentida runinskrifter intar Västmanland en särställning, och en runforskare kan nästan få det intrycket, att senfödda västmanlänningar har gjort vad de har kunnat för att bättra det som fordom brast.

Flera av dessa i sen tid tillkomna västmanländska inskrifter har tilldragit sig ett avsevärt intresse och orsakat förvirring i den mer eller mindre vetenskapliga litteraturen. Detta gäller i viss mån också "runstenen" på Vitterhetsakademiens fastighet Åholmen i Rytterns socken.

Den äldsta uppgift, som jag känner, om en runsten på Åholmen finns i Tunelds Geografi öfver Konungariket Sverige, 8. uppl., andra bandet (1828), s. 313. Denna åttonde och sista upplaga av det berömda arbetet blev aldrig avslutad; fyra band utkom, det första 1827, det fjärde 1833. Utgivaren, N. W. Forsslund, har fullständigt omarbetat Tunelds för sin tid banbrytande verk, och framförallt har han gjort mycket omfattande tillägg. I företalet till första bandet (1827) av sin utgåva konstaterar Forsslund, "att denna *Åttonde Upplaga* snarare är att anse som ett nytt arbete, framträdande under en känd Författares namn, än som en blott ny upplaga af hans Skrift." Forsslunds utgåva präglas i hög grad av hans strävan att ge läsaren utförliga upplysningar om de beskrivna orternas "historiska märkvärdighet".¹

¹ Utgivaren utgår ifrån, att "mängden af Läsare också finna sig mera roade af att veta hvad som på ett ställe kan ha tilldragit sig märkvärdigt, än att känna dess utsäde, det antal kreatur det föder, o. s. v. Utgifvaren har arbetat i samma anda och lemnat all möjlig uppmärksamhet åt den Historiska Geografien, utan att derföre åsidosätta den statistiska, som visserligen bör dermed förenas, ehuru, i hans tanka, icke i den minutiösa omständlighet, som en del Samlare synas fordra."

Utän tvivel har Forsslund vinnlagt sig om att inhämta lokala upplysningar rörande de orter, som han beskriver. Han har, som han säger i företalet till andra bandet, där Västmanland behandlas, "på alla möjliga sätt, genom annonser i Tidningarna och en vidsträckt Brefvexling, sökt de upplysningar, hvaraf han varit i behof." Särskilt varmt tackar han på ett annat ställe för den välvilja, "hvarmed Landshöfdingen öfver Vesterås Län, m. m. Herr Friherre Fredrik Ridderstolpe täckts omfatta hans företag, icke blott medelst insamlande af nödiga underrättelser från Vestmanland . . . men äfven medelst

Fig. 1. "Runstenen" på Åholmen.
Foto N. Lagergren, ATA. — The
"rune-stone" at Åholmen.

Det är i sin utförliga beskrivning av *Åholmen* som Forsslund lämnar den övriga uppgiften om runstenen; han meddelar helt kort: "En mindre Runsten finnes på Åholmen."

Då W. Tham i sin *Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2* (1849) behandlade "Rytterne socken" (a. a. s. 126 f.) upptog han som socknens äldsta minnesmärken "en runsten på Åholmen under Ekeby i vester, lemningar efter ett kloster vid Tidö, och efter en borg på Stensjöberget derstädes". Uppgiften om runstenen på Åholmen hade Tham säkerligen funnit i Forsslunds utgåva av *Tunelds Geografi*.

Påståendet, att en runsten skulle finnas på Åholmen, förbryllade tydligen den flitige Herman Hofberg; han sökte förgäves efter stenen, vilket framgår af följande uppgift i "Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken" (ATA; tryckt i Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift 2, 1879, s. 13 f): "I Thams beskrifning öfver Vestmanland uppgifves, att en runsten skulle finnas på Åholmen i sydvestra delen af socknen. Någon sådan finnes emellertid der icke; men deremot står der en större stenhäll, upprest till minne af Linné, af den bekante målaren och konstkännaren v. Gerdtén, en af de forna egarne till Ekeby. Troligen är det denna sten, som af någon blifvit tagen för ett runmonument" (a. a. s. 41).

användande af sina bona officia hos sina Herrar Embetsbröder." (Företal till bd 1 (1827), s. VII, noten.)

Några år senare besökte Richard Dybeck Åholmen; han lämnar i redogörelsen för sin "antiqvariska verksamhet under en del af sommaren 1875"² en målande skildring av sitt fåfänga letande efter runstenen: "Från Kvicksund begaf jag mig sjöledes till Åholmen, i sitt slag den fagreste lilla fläck i Westmanland, ehuru på sista tretio åren synbart vanvårdad. Att efter längre uppehåll i mossiga barrskogar få i skuggan af ekar, lindar och bokar, bland doftande törnrosor, nejlikor, liljor och oräkneliga andra af Södersn svällande blomster, leta efter *runstenar* måste ju kännas lika angenämt som ovanligt, varder än letandet fåfängt. Så ock här! 'En mindre runsten.' ... skulle finnas på holmen. Jag sökte mig varm. Kom till en vacker släthuggen sten och läste på honom bland annat: *Si quæras monumentum, circumspice*. Nå väl, vården snart funnen, målet vunnet! Jag spejade. Fåfängt — bara blommor! Om de varit nässlor, så — olyckliga de! Sökte mig än varmare — — — bara blommor — *blomsterkonungens!* Karl den förste och Karl den siste i en man. Holmen har egentligen ståth. J. A. v. Gerdten att tacka för sin fågring." Därefter lämnar Dybeck den överraskande och av vissa skäl osannolika uppgiften, att han skulle ha talat om runstenen med ägaren till Åholmen, överste v. Gerdten. Denne avled redan år 1835. Dybeck skriver: "Några dagar före sin död på Stensborg vid eller rättare i Eskilstuna i slutet av 1830-talet sade han mig att äfven han kände talet om en runsten på Åholmen, men han förmådde då icke erinra sig om han sett honom."

Dybeck avslutar sin redogörelse för den förgäves efterspanade Åholmenstenen med följande reflexion: "Finnes någon runsten der, så har han sannolikt på 1700-talet diförts från något ställe i grannskapet, kanske från Vendle gästgifvargård, der i slutet af 1600-talet och i medlet af 1700 en ännu ej återfunnen runsten ... låg på gården."³

Även i L. Erssons förteckning över "Fornminnen inom Wästmanland" (ATA) upptages en runsten på Åholmen, och i Vestmanlands läns kalender 1881 finns följande notis: "Af fornminnen nämnas: En runsten på Åholmen under Ekeby".

F. U. Wrangel hade lika litet som Hofberg och Dybeck någon framgång i sitt sökande efter runstenen på Åholmen. Hela saken föreföll honom tydligen ganska konstig. I sitt arbete Anteckningar om Rytterns socken (1886) skriver Wrangel: "Nu mera finnes inom hela socknen ingen enda runsten och tvifvelaktigt är, om någon sådan funnits äfven i äldre tider, såsom många författare, bl. a. Tham och Tuneld uppgifva. Denna sten skulle vara upprest på Åholmen, men detta förhållande förnekas af H. Hofberg, som säger: 'Någon sådan finnes emellertid der icke; men deremot står der en större stenhäll, upprest till minne af Linné ...' Herr Hofberg har otvif-

² Tryckt i Runa (fol.) 2, s. 19 f.; det citerade stycket återfinns på s. 22 f.

³ Dybecks gissning, att uppgiften om en runsten på Åholmen skulle åsyfta den då försvunna Vändle-stenen, är förfelad. Den runstenen befann sig nämligen hela tiden kvar på Vändle, där den ett par årtionden senare åter kom i dagen; den låg som trappsten till en statbyggnad på gården.

velaktigt rätt, då han säger, att någon runsten ej finnes på Åholmen, men visar tydligen, att han ej varit på platsen, ty den öfver v. Linné uppresta minnesvården är ingalunda någon stenhäll, utan ett väl hugget monument i trenne afdelningar med postament och utspringande 'entablement'. Dessutom finnes på Åholmen en annan minnessten, upprest öfver Karl Lagerbring, hvilken på något afstånd påminner om en runsten; vid närmare betraktande upptäckes misstaget genast genom det å stenen anbragta, af jern gjutna Lagerbringska vapnet. Möjligen har H. Hofberg rätt deruti, att uppgiften om runstenen på Åholmen tillkommit genom förblandning med något af dessa monument, men eget är, att Tuneld i sin 'Geographie öfver Sverige' omnämner så väl det Linnéska som det Lagerbringska monumentet och dessutom till-lägger, att en mindre runsten finnes på Åholmen" (a. a. s. 16).

Trots dessa ganska bestämda påståenden av Hofberg, Dybeck och Wrangel fanns verkligen vid deras besök, och finns fortfarande, en liten runristad sten på Åholmen. Utan tvivel är det denna sten som Forslund åsyftar i sin utgåva av Tunelds Geografi (1828). Stenen står rest i parken, omkring 275 m ÖSÖ om trädgårdsmästarbostället, och det kan förefalla egendomligt, att man icke observerade den. Förklaringen är väl, att stenen står på en ganska undangömd plats och har mycket blygsamma dimensioner. Höjden är endast 70 cm och bredden 35 cm. Stenarten är brun sandsten. Runinskriften, som står i ett band snett över stenen, lyder:

hoþie + mihi + cras + tibi

"I dag mig, i morgon dig."

Därmed är det lilla problemet om runstenen på Åholmen ur världen. Men det återstår att besvara frågan, vem som kan ha ristat den tänkvärda sentensen, så vanlig på antika gravstenar.

Stora Ekeby med Åholmen köptes år 1803 av överadjutanten J. A. von Gerdten, känd som konstnär och samlare. Samma år som Åholmen kom i hans ägo blev han ledamot av Fria Konsternas Akademi.

Den nye ägaren sökte forma Åholmen "till en lustgård i den då moderna 'engelska landskapsstilen' med svärmeri för det romantiska och antiken", skriver Carl Malmström i *Natur i Västmanland*, 1958 (s. 221). "Han sökte också höja de blockrika höjdernas stämningsverkan genom att här och var bygga stenkummel och terrasser samt på ett ställe en stengrotta."

Det som i detta sammanhang har sitt särskilda intresse är, att von Gerdten "var en stor vän av minnesstenar" (a. a. s. 224). Han låter rista inskrifter till minnet av Lagerbring och Linné, den senare inskriften på latin. Under sådana omständigheter är det så gott som säkert, att det är han som också har låtit rista den lilla runstenen på Åholmen, som skulle komma att sätta myror i huvudet på en och annan intresserad fornforskare.

Sven B. F. Jansson